

БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА

СРПСКЕ СУ ЗЕМЉЕ ≡
ПО КРВИ И ПО ЈЕЗИКУ

ИСТОРИЈСКЕ ПОДАТКЕ СКУПИО И НАПИСАО
— ВЛАТКО БОГИЋЕВИЋ —

ИЗДАЊЕ ШТАМПАРИЈЕ „НАРОДА“

ЦИЈЕНА 50 ПОТУРА

МОСТАР,
ШТАМПАРИЈА »НАРОДА« — ДР. КРУЉ И ДР.
1908.

1. У в о д.

»Сваки народ има не само право, него и дужност, да своју народност брани свим правним средствима која су му у власти« (Ј. Бошковић »Г купљени списи« II. 204).

У овој расправици не ћу се упуштати у политику, т. ј. не ћу говорити о државоправном положају Босне и Херцеговине, него ћу на темељу *историјских* чињеница јасно, чисто и бистро доказати, да су ово *српске земље*, у којима живи народ трију вјера, који је *чисто српске народности*. Доказаћу дакле, да за народ ових земаља није оправдан никакав други назив, него *само Срби*, а назив за језик *само српски*. Истина, то се не би требало доказивати, јер то се и онако а priori знаде, али ми смо данас у таквим приликама, гдје је на нас навалила и ала и врана, те морамо, да својим душманима покажемо, да смо ми овдје од старине и да нас није ство-

рила пропаганда са стране, као што нам подмећу.

За ову своју горњу тврдњу употрејебићу у овој расправи осим оних вијести из старих и најстаријих писаних споменика још и дјела хрватских историчара. Овдје ћу узети хрватске историчаре само зато, да ми се не би рекло, да сам пристран, па да што криво и у своју корист тумачим. Узећу такођер штогод и из књига наших старих босанских фратара, који су друкчије осјећали, него што данас осјећају њихови наслједници.

Историјски податци, што су овдје употребљени, вађени су:

- 1.) из страних писаних споменика;
- 2.) из писама и повеља наших босанских банова, краљева, њихових велможа и остале властеле;
- 3.) из разних дјела, у којима се говори о Српству ових земаља.

Прије него пријеђем на саму ствар, рећи ћу неколико ријечи о старим писаним српским споменицима из Босне и Херцеговине, гдје су се сачували и како су писани.

Ови наши писани споменици сачували су се у државним архивама мљетачке и дубровачке републике, а државна архива

босанске краљевине сасвим је пропала. Сачувала се је дакле само она преписка, што су је наши слали на страну, а оно, што су они добивали, то је пропало.

Међу овим сачуваним споменицима најстарија је повеља *Кулина бана* од год. 1189. Свакако, то није најстарији споменик из Босне, који је писан ћирилицом, а српским језиком. Било их је и старијих, али нам се нијесу сачували. Професор Др Ватрослав Јагић, нагађајући почетак писмености у Босни вели, да није могуће вјеровати, да би била »*listina Kulina bana od god. 1189. prvo i najstarije, što bi pisano ćirilicom, a srpskim jezikom.* Tu se vidi tolika sigurnost i okretnost u pisanju jezika srpskoga slovi ćirilskimi; tolika emancipacija, da, upravo veća, nego li u potonje doba, od upliva crkvene slovjenštine, da nije moguće vjerovati, da ne bi bili u Bosni, Zahumlju, Diokleciji i t. d. već davna prije Kulina bana počeli pisati ćirilicom, a narodnijem jezikom srpskijem«.

[Historija književnosti naroda hrv. i srpskoga, страна 142.]. Како се из овога види, учени Хрват Јагић назива наш народни језик српским језиком, као што је и оправдано, јер га тако називају и наши стари Босанци и Херцеговци.

Наши краљеви и наша босанска властела дописивали су се с Дубровчанима ћирилицом и српским језиком, а с Мљечанима латинским језиком.

До данас су издавани ова наши стари споменици са осталим српским споменицима из других земаља на више мјеста и у више збирки, од којих су најзнатије ове:

1. *»Monumenta serbica«* [*»Споменици српски«*]. издао у Бечу 1858. год. велики словеначки учењак и професор славистике на бечком свеучилишту, Др. Фрањо Миклошић.

2. *»Споменици српски«*, издао их у Биограду Дубровчанин, Србин католик, пјесник српски кнез Медо Пуцић; I књ. 1858., II књ. 1862. год.

3. *»Споменици српски«*, издао их у Споменику XI. српске краљевске академије у Биограду 1892. г. Др. Константин Јиречек, свеучилишни професор у Бечу.

Из ових и из других разних споменика скупио је проф. Др. В. Ђерић вијести *»О српском имену по западнијем крајевима нашега народа«* и штампао их је у Београду 1901. године.

Ја сам исте године не знајући за ра-

справу проф. Ђерића истраживао податке о српству Босне и Херцеговине. Кад ми је до руку дошла његова расправа, видео сам да смо наишли на многе исте податке. Нешто то, а нешто некаква слога са Хрватима, о којој се је тада почело радити, одвратило ме је, те ове своје расправице нијесам до данас штампао, и ако су ме на то позивали и нукали тадањи моји другови. — Данас сам увидио, да до те слоге с неким Хрватима не може никакo доћи, јер они од нас траже, да се ми одречемо своје рођене отачбине Босне и Херцеговине, да се одречемо наше завјетне мисли, да постанемо издајнице свога српског рода и да сами себи потпишемо смртну осуду. То они од нас траже, али им ми то дати не можемо и не ћемо, док у нама тече ова врела крвца која врије и куца за слободу и самосталност наше српске отачбине Босне и Херцеговине. Та жарка српска љубав према овој земљи, нашој отачбини, водила ме је при писању ове расправице, која ће, уздам се, добро доћи нашој омладини светрију вјера.

Ово је уједно одговор свима нападачима српства и српске мисли у овим земљама.

2. Српске границе према западу.

Границе, докле је сезало Српство и српска држава на запад, назначићу онако, како их поставља највећи хрватски историчар Др. Фрањо Рачки.

У »Radu jugoslavenske akademije«, књига 56. има историјска расправа од Рачкога под именом: »Hrvatska prije XII. vijeka glede na zemljišni obseg i narod«. У тој расправи на страни 67. налазимо, да по Порфирогениту: »Obseg Hrvatske opisuje se ukratko овако: Od rijeke Cetine (та је ријека у Далмацији) počima Hrvatska, te se proteže uz more do granica Istre ili do grada Labina, a u gorje teče nješto i preko pokrajine (Θέμα) Istre; sa župami pako cetinskom i hlijevanskom približuju se zemlji spadajućoj Srbiji«. Даље у истој расправи на страни 70. вели Др. Рачки: »Ali po navedenih riječih Konstantinovich Hrvatska je sa župami cetinskom i hlijevanskom medjašila sa Sr-

bijom. On to isto tvrdi opisujući zemlje Srbije». На стр. 71. Рачки наставља: »Ovdje dakle stavlja Konstantin *Bosnu sa Srbijom* i knezom njezinim u tako tijesnu svezu, *da ju smatra* за крај (*χωρὸν*), *за саставни*, ако и именом различит, *dijel njezin*. А то се потврђује и оним другим, јурве поменутих наводом, услед којег Хрватска са жупами четинском и хлиеванском граничи са Србијом«. Тако се постављају границе између Србије и Хрватске прије 12. вијека. То су биле не само политичке, него и националне границе, јер то нам тако тврде и посвједочавају сви историјски споменици. У старим писаним споменицима из Босне и Херцеговине назива се народ и језик искључиво само *српским*, док се у споменицима из сјеверне Далмације и Хрватске и народ и језик назива само *хрватским*. Дакле име српско и хрватско живјело је сасвим одјелито једно од другог, о чему ћемо се увјерити током ове расправе. Тако се дакле према старим споменицима лако могу поставити националне границе између Срба и Хрвата. Те се националне границе држе и данас, само с том разликом, што су многи Срви испред љутих Османлија пребјегли у хрватске крајеве,

а за обратан случај историја не зна, т. ј. није се никад догодио случај, да су Хрвати селили у српске земље.

Према тврдњи хрватског историчара Дра Рачкога и свију других праведних историчара, хрватски је народ допирао на југ до далматинске ријеке Цетине, а на исток до босанске ријеке Уне. Често се пута нађе шовинистичких Хрвата, који настоје да на лажан начин докажу, да јужна Далмација (јужно од ријеке Цетине) - не припада српском живљу, него хрватском. Такви кукавни историчари не ће да виде историјских чињеница, на које пристаје и њихов највећи историчар Рачки, него иду па измишљају лажне доказе и хоће да на софистички начин оправдају своје халуцинације. За српско се име знаде у тим крајевима од најстаријих времена, док је хрватско име пропадандом унешено у најновије вријеме.

Хрватски франковци односно Старчевићанци не могу да изнесу никаквих јаких доказа за своје тврдње, него се хватају, као утопљеник за сламку, за разне титуле српских владара, који су некада овим српским приморјем управљали. Тако је скоро у »Hrv. Dnevniku» некакав поп Јаблановић

писао о »naslovu srednjevijekovnih srbskih vladara«, па доказује да то приморје није српско него хрватско. Он за то наводи исте оне титуле, што их је прије 18 година наводио В. Клајић. и доказује на исти начин као и Клајић т. ј. изврће и домишља се свачему, не би ли како год »залудио своје читаоце«. Из тога што у *неким* повељама српских владара стоји: »краљ всијех српских земаљ и поморских«, изводи (према Клајићу) »учени« попо, да јужно приморје не припада српском, него хрватском народу. Сви ти докази »ученога« попе отишли су у вјетар, јер се закључци оснивају на лажним премисама.

»Треба знати:

1.) да су владалачке титуле *врло непоуздана* грађа за историју.

2.) да се Србија у старо вријеме звала *Српска Земља* (тако треба писати) и *Србљи* н. п. у титулама деспота Стефана једно и друго. Према томе је: Краљ »све Српске Земље и поморске« = (на данашњем језику) краљ »све Србије и Приморја«; а то доказује 1) здрав разум, 2) латински и талијански пријевод тијех титула н. п. »Stephano Radoslavo... re de Servia e de Marina«; »Stephanus Vladislavus... rex to-

tius terre de Rassa, Dioclitie, Dalmatie, Tribunie, Zachulmie»; »Ego Stephanus Uros dei gratia rex totius terre Rassie et Marine« ит.д.

3.) Требало би употребити *све* титуле. Стефан се Првовјенчани потписивао и овако: »Стефанъ краљ и съ богомъ самодръжць *сръпски*«, а други пут »Стефанъ краљ *сръпски*«, (Mon. serb. 16., 17.); а Стефан Владислав: »Стефанъ Владиславъ помокию божишвъ *краљ сръбски*« (Mon. serb. 27.) а тако и: »Стефанъ Урошъ *краљ све сръбске земље*« (Mon. serb. 50.). и »Стефан Урошъ *краљ сръпски*« Mon. serb. 53.) и »**Стефан Оурошъ.. краљ всѣхъ сръбскихъ земљъ**« (Mon. serb. 76.). Овако побија проф. Ђерић у својој већ поменутој расправи на стр. 43. тумачење Клајићево, а то исто вриједи и за оно попа Јаблановића, јер »у овим титулама *стоји управо противно* од онога што хоће В. Клајић« и с њим Јаблановић.

Као што је Др. Рачки поставио међе између Срба и Хрвата исто их онако поставља и Бенијамин пл. Калај, бивши аустро-угарски министар финансија и поглавар Босне и Херцеговине. Он је написао »Историју Срба«, па говорећи о Србима, кад су се населили у ове земље, вели у тој својој историји на стр. 18. ово:

»По том је у *новој постојбини Срба била и данашња Босна*, осим сјеверозападног краја, који се још и сада зове Турска Хрватска, а у оно доба била је у рукама хрватског племена, а за тим (у постојбину Срба спада) *највећи дио Херцеговине, јужна Далмација, цела Црна Гора, сјеверна Арбанија, Стара Србија*, или цео новопазарски пашалук и северни окрузи призренскога пашалука; најпослије данашња Србија..... *На овоме земљишту налазимо и данас балканске Србе*«. Ово исто налази се у њемачком издању на стр. 21 Сјеверо-западни крај Босне, вели Калај да се назива »Турском Хрватском«. Данас нам тај назив није познат, а и онда тај су крај тако називали само неки страни писци, особито хрватски. Тај крај који су странци тако називали, пружао се је у унутрашњост Босне само до ријеке Уне. О томе нам пише *фра Иван Франо Јукић* у »Српском далматинском магазину« за год. 1848. на стр. 81. ово: »Не само инострани писатељи, већ и хрватски *ради би протегнути* турску Хрватску чак до обале Врбаса. Види: Zagrebački opći kalendar 1846. Čertice iz dogodivštine hrvatske od Ferd. Žerjavića; Seljanov zemljovid, Beč

1847. Сви су они заведени од Павла Витезовића *Bosna captiva Turnaviae* 1712. Турска Хрватска је само *Прекоуње, који крај Бањалучани Крајином зову*«. Ово мишљење заступа Јукић и у своме дјелу »*Zemljopis i povjesnica Bosne*«. Ето тако пише честити наш Бањалучанин Јукић, који вели у Вразову »*Kolu*« V. 1847. на стр. 20., да Босанци у Босанској Крајини »*od Hãrvatãh neznaju nit imena*«. Тако пише наш Јукић, који у III свески свога »*Bosanskog Prijatelja*« описује своје путовање из Сарајева у Цариград, па пролазећи проз Прилип и сјећајући се Краљевића Марка, Цара Душана и некадање српске славе и величине уздише овако: *Stôno je ovo mjesto njegovo bilo. Marko je bio gospodar Prilipa. Nuto, dokle se je gospodstvo srpsko protezalo, kuda je Dušan carstvo širio! Hoće li se još koji Marko roditi? Imamo mi uvijek i više takovih junaka ko Marko ali svi tugiinu služe na korist, a rodu svome na propast*«. Пролазећи кроз Нову Варош уздише за Кара-Ђорђем: »*Ah Kara-Gjorgje, moja rano! Velika je bila misao tvoja, goleme namjera. Sudbina kleta smela te je*«.

Зар то нијесу узвишени родољубиви осјећаји *српски*, што их је осјећао наш

земљак, католички фратар Јукић, прије педесет и пет година!

Овдје у овоме одсјеку можемо споменути и оно, што вели учени Хрват Др. Иван Хојић у својој књизи »*Slike iz općega zemljopisa*«, Zagreb 1900. У овом се дјелу приказују земље: Бугарска, Србија и Црна Гора. У одјељку »*Prijegled srpske povjesnice*«, а на страни 296. вели Др. Хојић ово: »*Već od najstarijih vremena dijelila se je srpska zemlja na više oblasti. a najznatnije su bile Raša i Bosna*«.

Ето тако пише један поштени и праведни Хрват, којему је преча и светија историјска истина, него ли некакве илузорне политичке тежње. С њим се слаже у својим дјелима и госп. Натко Нодило, хрватски историчар и свеучилишни професор у Загребу.

Мишљење ових учених Хрвата, мислим да мора за свакога бити мјеродавно, те мора ове земље сматрати искључиво *српским земљама*.

Ово, што досад написах, биле би српске границе према западу, а сад ћемо погледати, како се Босанци и Херцеговци сами називају и како их називају странци.

3. Босанци и Херцеговци називају се Србима.

Прва вијест о Српству Босанаца налази се у једном летопису франачкога летописца Einharda. Овај *Einhard* родио се је око год. 770. а умро је г. 840. Он је пратио Карла Великога у свим ратовима, те је описао и живот Карлов. Тај исти Einhard забиљежио је у својим »Аналима«, да је Људевит, кнез доње Паноније, год. 822. побјегао испред франачке војске к *Србима* у Далмацију. У Einhardovim »Аналима« од ријечи до ријечи пише ово: »Liudevitus, Siscia civitate relicta, ad *Sorabos*, quae natio magnam Dalmatiae partem obtinere dicitur, fugiendo se contulit«. Пријевод овога гласи овако: »Људевит, оставивши град Сисак, побјеже к *Србима*, за који се народ вели, да посједује велики дио Далмације«. Овдје се мисли римска Далмација, која се је, како Фрањо Рачки каже, »sterala od jadranskoga mora do Drine i do

Рапоније«. У ту су стару римску Далмацију спадале данашње земље: Далмација, Босна и Херцеговина и Црна Гора. Пошто је Људевиту, кад је бјежао испред франачке војске, најближе било да пребјегне у Босну, то др. Рачки мисли да се под тим Србима разумијевају *Срби Босанци*. Расправљајући то питање Рачки наставља даље: »Iz Siska preko Save u Bosnu najsigurniji je put prema neprijatelju dolazećemu sa juga. Sjetimo se, što rekosmo o Bosni (τὸ χωρὶον Βόσωνα) Konstantinovoј, pa ćemo onda lасno razumјeti, što Einhard pripovijeda o bijegu Lјudevita »ad Sorabos... Dalmatiae« [Види: »Rad jugosl. ak.« LXI. стр. 109.).

Како се из свега тога може разабрати, то је вијест о Србима у данашњем сјеверозападном крају Босне.

Мало млађих вијести имамо о Српству у данашњој Херцеговини, које је изнио проф. Ђерић у својој, већ поменутој, расправи. Херцеговина је добила то своје име истом од 15. вијека по имену свога владара Херцага Стјепана, а у старије се је вријеме дијелила на више области, као: Неретва, Захумље, Требиње. У овим областима имамо вијести о Србима и Српству око године 950. Грчки цар Константин

Порфиригенит, који је владао источним царством од г. 912. до 959. написао је око г. 950. као упутство своме сину *»О управи државе«*. То његово дјело, и ако је писано грчким језиком, свугдје се цитира под именом *»De administrando imperio«*. У томе дјелу, а у поглављима 32., 33., 34. и 36. говори он о тим горњим областима, па вели да у њима станују Срби. — Овдје ћу по реду навести његове ријечи и то у српском пријеводу, а ако би их ко хтио читати грчки, упућујем га на расправу проф. Ђерића.

Порфиригенит вели:

1) *»И будућ да је под влашћу грчкога (»римскога«) цара била садашња Србија и Неретва (»Поганија«) и земља која се зове Захумска и Требињска и Конавли и будући да су те земље опустошили Аварии — јер прогнаше одатле Римљане, који сада живе у Далмацији и Драчу — насели цар исте Србе у те земље«*. [Погл. 32. стр. 153.].

2.) *»А Захумљани, који сада тамо живе, управо су Срби«*. [Погл. 33. стр. 160.].

Ти његови Захумљани били су тада насељени јужно од ријеке Неретве па све до Дубровника.

3.) »Требињани и Конављани имају једну земљу; а становници су поријеклом од некрштенијех *Срба*«. [Погл. 34. стр. 161.].

4.) »А исти су Погани (Неретљани) поријеклом од некрштенијех *Срба*. А зову се Поганима с тога, што нијесу примили крштења у оно вријеме, када и сви Срби бише крштени«. [Погл. 36. стр. 163.] — Види: Ђерић, стр. 10. и 11. — Ето тако тај цар грчки, који је живио прије хиљаду година, вели, да су у данашњој Херцеговини *Срби*. Уза њега пристају и хрватски историчари, као: Др. Фр. Рачки, Иван Ткачић, Симе Љубић и др. [Ђерић, стр. 11.].

И један римски папа из 12. вијека вели, да је *Босна српска држава*. »Год. 1188. шаље папа дубровачком архиепископу плашт и потврђује стара права дубровачке цркве. У писму се спомиње и »*српска држава т. ј. Босна*« [»regnum Servilie, quod est Bosna«)]. [И. Кукуљевић, Codex diplom. II. 148. — Ђерић, стр. 21.]. Ове папине ријечи »*српска држава*« не могу се тијем тумачити, да је Босна у то вријеме тобоже потпадала под Србију, јер је у то вријеме Босна била самостална држава, у којој влада бан Кулин. То не може дакле апсо-

лутно ништа друго значити, него да у Босни живи *српски народ*.

Вијести Ајнхарда, Порфирогенита и овога папе јесу најстарије вијести о Српству у Босни и Херцеговини; и што је најглавније те су вијести записали странци, са три стране свијета.

А сад ћемо пријећи на оно, што vele сами Босанци о себи, т. ј. како они сами себе називају, а то је за нас и најважније.

Босански бан Матија Нинослав, који је владао Босном год. 1232.—1250. назива своје поданике **Србима**, а Дубровчане *Власима*. Град Дубровник, како сам већ поменуо, био је сам за се слободна република, па су Дубровчани увијек тражили од сусједнијех српских владара писмене дозволе, да могу слободно трговати по српским земљама. Тако им је и овај босански бан Нинослав издао повељу око год. 1234., у којој им све оно дозвољава, што им је прије дозволио бан Кулин. У тој се повељи између осталог налазе и ове ријечи:

»ако вѣрѹє сръблннѣ влаха, да се при прѣдѣ кнезѣмѣ; ако вѣрѹє влахѣ сръблннѣ, да се при прѣдѣ баномѣ«. Ово значи: »Ако тужи *Србин* Влаха, да се парниче пред

кнезом; а ако тужи Влах Србина, да се парниче пред баном». Овдје *Србин* означава Босанца, т. ј. поданика банова, а *Влах* означава Дубровчанина. Да Влах означава Дубровчанина, то се види у истој повељи из ових ријечи: »да ходѣ власї свокодно«. То значи, да Дубровчани могу по Босни слободно ходити и бавити се трговином, а ако би кад год дошло до какве свађе између којег Дубровчанина и Србина Босанца, да им суди бан или кнез дубровачки. Ако је крив Дубровчанин, судиће им кнез, а ако је крив Србин Босанац, судиће им бан. Ова повеља бана Нинослава штампана је у Миклошићевој збирци »Monumenta serbica« на страни 24.—25., а оригинал се чува у царском архиву у Бечу. Од истог овога бана сачувало нам се је још неколико писама, што их је писао опћини дубровачке републике. Још у двама таквим писмима назива он своје Босанце *Србима*, а Дубровчане *Власима*. Једно то писмо писано је год. 1240., а друго г. 1249. У обадвама налазимо исте ријечи, као што сам већ навео, само још уз ријеч »кнеземь« додана је ријеч »дѣкровъчкѣмь«. И ова два писма штампана су у Миклошићевој збирци:

прво на стр. 28.—29., а друго на страни 32.—33. Пошто у светри горња примјера покрај имена Србин, долази и име Влах (за Дубровчане), то је потребно рећи неколико ријечи о значењу имена *»Влах«*. Др. Фрањо Рачки пише о томе у *»Radu jugosl. akademije«* LVII. на стр. 141. ово: *»Kada se пита за narodnost tih Vlaha, treba razlikovati dvije dobe. U starijoj dobi pripadahu Vlasi za cielo romanskoj narodnosti«*... *»ријеч »vlah«* *znamenuje u srpskih spomenicih* *njekoliko puta Romana u obće, pa s toga i Dubrovčanina, koji su početkom bili velikim dielom romanske narodnosti, kao što i stanovnici Zadra, Spljeta i Trogira. Ban bosanski Matej Ninoslav potvrđujući povlasti (1234.—1240.), koje je njegov predšastnik ban Kulin podielio (1189.) Dubrovčanom, određuje: »ако вѣрѹе срѣблинѣ влаха, да се при прѣдѣ кнеземѣ (dubrovačkim); ако вѣрѹе влахѣ срѣблина, да се при прѣдѣ баномѣ (bosanskim). Ovdje* *znamenuje »влахѣ«* Dubrovčanina, čovjeka Romana, Latina, *»срѣблинѣ«* *podanika bosanskoga bana, porekla slovinskoga; što se potvrgjuje i drugim spomenikom. U listini na ime srb-skoga velikoga župana Stjepana, potonjega prvovjenčanog kralja, izdanoj god, 1215.—19.,*

čita se: »и да не њмаѣ срѣблѣнѣ влаха без соудѣ,« а то se latinski prevodi: »Et ut Sclavus non apprehendat Raguseum sine iudicio«. Пријевод цијеле те листине налази се у »Radu« I. стр. 128.—9. Даље о тој ствари наставља Рачки, па вели: »Ali polagano su se Vlasi pretopili u Slovene, *medju kojima su živili*, i pod kojih su državnu oblast podpadali. Ime i tada osta, ali ne znamenovaše više porekla, nego čovjeka onoga zanimanja, koje bijaše glavno Romanom stanujućim medju Sloveni: imena »влахъ« i pastir, pecuarius, postaše istovietna. To bijaše drugo mlađe doba. u koje ime »влахъ« nije bilo prikopčano narodnosti, već načinu življenja seoskoga puka; pa je moglo znamenovati i čovjeka romanske narodnosti i čovjeka pastira ili samo ovoga, kako se je na ime taj prielaz dostupice izvodio. Taj proces preobražaja po narodnosti imao je rano započeti; Vlasi poprimiše polagano slovenski jezik (*srbski, bugarski*)«. Ове ријечи Дра Фрање Рачкога не треба тумачити, јер је сасвим јасно, што се с њима каже. Он сам вели за босанске листине »*u srbskih spomenicih*«, а ријеч *Србин* вели да означава »*podanika bosanskoga bana*«. Дакле у то давно доба, у првој половини 13.

вијека, сам владар Босне назива своје поданике Србима; а највећи хрватски историчар 19. вијека тумачи то онако како треба и како је право, те признаје Босанце Србима. Пошто ово име *Србин* означава поданика босанскога бана, то се оно односи на сав босански народ, који се је и онда дијелио на три вјере, и то: православу, католичку и богумилску.

Ријеч »влах«, како Рачки вели означивала је и човјека романске народности и човјека словенске народности, који се је бавио сточарством. У нашим српским споменицима из Босне и Херцеговине налазимо примјера и за то, па ћу овдје рећи неколико ријечи о томе, како се је дошло до тога, да се и они Срби, који се баве сточарством, називају »власима«. Кад су се Срби доселили у ове крајеве, гдје данас живе, затекли су ту романски народ, који су они називали »власима«. Наравски тај романски народ морао је бјежати испред свога јачег и многобројнијег непријатеља: једино су се могли задржати они, који су становали по горским висоравнима и бавили се сточарством. Послије кад су Срби сточари долазили с овим »власима« у додир, то су их с временом пословенили;

а те Србе сточаре, што су се с »власима« дружили, почели су остали Срби називати »власима«, тако да име »влах« полагано губи своје првотно значење и добива сасвим ново, т. ј. означава Србина сточара, а послије и земљорадника. Отуда вуче своје поријекло и данашња погрдна ријеч »влах«. Ови остатци романског елемента највише су се држали у приморским градовима и онда у јужним дијеловима српских земаља. Тако н. пр. у нашим старим српским споменицима никада се не помиње име »влах« у сјеверним српским крајевима, док се у јужним крајевима покрај имена Србин налази неколико пута и име »влах«, али овдје то име није означавало народности него занимање, пошто су сви споменици, у којима се то налази, писани у 15. вијеку, а до тога је времена оно мало Романа посрбљено, тако да од њиховога бића није ништа остало, осим имена, које је било прикопчано занимању или, рећемо, сточарском сталежу српскога народа.

Такових примјера имаде више, али ја ћу овдје изнијети само оне, који се налазе у старим писмима наших владара или наше властеле, јер је то врло важно за нас, да

се види, како су они називали народ у овим земљама.

12. августа 1434. год. написао је у *Крешеву* једно писмо *Јурај Војсалић*, војвода *Доњих Крајева*. Овај је Јурај син кнеза Војисава, а синовац херцега Хрвоје. У томе свом даровном писму поклања тај војвода Павлу, Николи и Влатку Јурјевићима и Вуку Вукићевићу град Вратар (на Неретви) с међама и котарима и градове Нови и Крушевац (у јужној Херцеговини). Између осталог вели, да им то све посвема уступа: ...»Ѣ всемѣ, Ѣ чемѣ нѣмѣ застасмо, Ѣ дрѣжанѣмѣ или срѣблннѢ или влахѢ;...« Како се из ових ријечи види, Јурај назива те своје поданике *Србима*, и ако су *католичке вјере*, као што је и он сам. А да су били *католичке вјере*, то се врло добро види из истог овога Јурјева писма, јер вели, да их предаје »... Ѣ рѣке господина викара Жѣвана н всакомѢ вѣкарѢ конѢ викара н всон кратки фратромѢ свете цркве католичаске, вѣре римске реда светога Франѣишка...« — »у руке господина викара Жувана и свакомѣ викару послѣје (овог) викара и свој браћи фратрима свете *католичке цркве, римске вјере*, реда *светога Франѣишка*...«

Ово је један врло лијеп примјер, да вјера, што се тиче народности, ништа не одлучује. Србима су се дакле називали и наши католици. Овај католички војвода из Крешева, гдје је и данас највише католика, признавао се је Србином, а и своје поданике католичке вјере називао је истим именом. Друга народност није била позната нашим босанским и херцеговачким католицима до најновијега времена. А што се данас неки признавају Хрватима, то имамо да зато кривимо аустријску пропаганду и политику. До окупације се није знало за хрватско име у Босни и Херцеговини; а ако би га ко нашао у нашим бос.-херц. старим писаним споменицима, да означава Босанце и Херцеговце, *ја бих му дао, да ми обадва ока ископа*, јер сам тако темељито прочитао све те наше споменике. **Дакле о историјском хрватству у нашим земљама не може бити говора.**

Још морам примјетити, да је Јурај Војсалић писао икавачким говором, о чему ће се на другом мјесту опширније говорити.

Ово Јурјево писмо налази се у »Monumenta serbica« на стр. 377.—379., а оригинал се чува у царском архиву у Бечу.

И некадањи господари Херцеговине: *херцег Стјепан* и његов син *Владислав* називаху своје поданике *Србима*.

Херцег Стјепан у једном свом уговору, што га је склопио с Дубровчанима у Херцег-Новом 10. априла 1454. год. вели на једном мјесту ово: »*такође тко се годѣ зговори дубровчанинъ али тръговацъ дубровачки за понесенѣ карвана али кога годѣ поноса, да га ние волинь сврѣи дрѣги ни влахъ ни срѣбинъ до мѣста, докла се ѡни вѣде наниш...*« Дакле своје поданике назива *Херцег Србима* и »*власима*« и вели, да они не смију Дубровчанима и дубровачким трговцима правити никакве сметње, док се ови налазе у његовој државној области.

Овај Херцегов уговор штампан је у »*Monumenta serbica*« стр, 465.—469., а оригинал је такођер у царској архиви у Бечу.

Херцегов син Владислав, кад се је завадио с оцем ради тога, што је отац објавио и започео рат с Дубровником, написа једно писмо, као уговор, Дубровчанима, у којем им обећава повратити жупу Конавље и дати све друге повластице, које им је одузео херцег. Између осталогa вели Владислав на једном мјесту у

том уговору, да неће забрањивати својим поданицима одлазити у Дубровник и тамо трговати. Том приликом назива он своје поданике *Србима*, и »власима«, који су такођер српске народности, само се зову »власима« због тога, што се баве сточарством, као што сам већ напријед споменуо. То мјесто у том уговору гласи овако: »... да нѣсамъ вољанъ нѣ да могу никада ре забранити ни уставити ниједне моје люди ни влахе ни срѣбле слободно ходити њ Дубровникъ трговати...« — »да нијесам вољан, ни да могу, никада забранити ни уставити ниједне моје људе ни влахе ни Срѣбле слободно ићи у Дубровник трговати«.

Ово је писмо писао Владислав 15. августа 1451. г. у Дриналеву. На концу писма вели, да га је он сам писао *својом рођеном руком*. Од њега су нам се сачувала још нека писма, а сва су писана, као и ово, *икавским* говором.

И ово је штампано у »Monumenta serbica« стр. 444.—447. а оригинал је у царској архиви у Бечу.

И цар Душан назива народ око Требиња *Србима* и »власима«. Године 1345. дођоше Душану посланици града Дубровника

и потужише се, како, Душанов чиновник, Дабижив у Требињу, »узима од товара динар, ко иде у Дубровник и из Дубровника.« Душан позове Дабижива преда се и изнађе, да се та царина не смије узимати, јер се никад прије није узимала, те напише 26. октобра исте године повељу Дубровчанима, којом се та царина укида. На једном мјесту у тој повељи вели краљ (послије цар) Душан, »да неџзима Давнживѣ дѣбровѣчаномѣ ни царине да ни коега дохотѣка ни трѣговцѣ дѣбровѣчкомѣ ни влахѣ ни срѣбинѣ...« — »да не узима Дабижив Дубровчанима ни царине ни коега дохотѣка, ни трговцу дубровачкому, ни влаху, ни *Србину*.« [«Мон. Serb.» 117.] И овога је писма оригинал у Бечу у царској архиви.

У овим, горе наведеним, примјерима налази се покрај имена *Србин* и име »*влах*« и то у оном значењу, како сам га већ прије растумачио. Осим тога сви се ови примјери односе на наш народ у јужним крајевима, који су ближе приморских градова, у којима се чувао романски елемент. А како сам већ напоменуо, у споменцима из сјеверних крајева, не долази уз име *Србин* и име »*влах*«, *него само име*

Србин. Тако један Сребреничанин *Пирко Болесалић* пише из *Сребренице* 20. фебруара 1438. г. писмо суду дубровачком, у којему се тужи, да су га двојица Дубровчана заједно са неким Сребреничанима ухватили и на правди ставили у окове. У тој тужби назива он и Сребреничане и Дубровчане *Србима*, а то се види из ових његових ријечи: »*ка Пирку говорахъ: коју имате са мноме правдѣ али кривинѣ, да ме вежете, Герклн, безаквно?*« [Јиречек: »Споменици српски,« стр. 80.]

Овај Сребреничанин, како видимо, зове *Србима* и Дубровчане. Њему нијесу Дубровчани »власи,« јер говоре истим језиком као и он и његови суграђани.

На оно име »влах,« што се уз име Србин спомиње у неким примјерима, не треба се ни обазирати, јер сам већ горе растумачио, како се је то име одомаћило и шта је означавало. За нас је главно, што наши стари Босанци и Херцеговци називаху и себе и своје *Србима*, и то сви без икаквога обзира на вјеру. И *богумили* и *католици* и *православни* називаху се само *Србима*. Друго им име за народност није било познато. А кад би у овим земљама било још какве народности осим Срба,

онда би се и име те народности барем једампут у којем било нашем споменику споменуло. Али тога до данас још нико није могао наћи, нити ће наћи, док је свијета и вијека.

Осим тога, што се сами Босанци и Херцеговци називају Србима, тако их називају и странци, као што се види из примјера, које сам напријед изнио.

Ја бих о Српству Босне и Херцеговине могао изнијети још који примјер из доцнијег времена, али не ћу ради тога, јер би се могао когод наћи, па рећи, да се ти примјери односе на православље. Једно ради тога, а друго ради тога, што сам потпуно увјерен, да је и ово доста, што сам до сад изнио, а ово се бели не може односити на вјеру, него само на народност. Дакле у Босни и Херцеговини никаква друга нација нема права, него само *српска*, јер по овоме, што сам досада изнио, цјелокупан народ ових земаља припада само српској нацији, а нико нам не може рећи, да се је послије досељавао овамо какав народ друге нације. Напротив историја знаде, да су се из Босне и Херцеговине иселиле многе породице у сусједне хрватске земље. Ако је која од ових, у

Аустрију исељених, породица била православне вјере, морала је пријећи на католичку, јер су у то старије доба само католици у Аустрији били прави грађани, који су имали осим дужности и права. Многе су наше српске породице из Босне и Херцеговине потонуле у томе мору туђинштине. Још се по језику могу распознати ондје, гдје их је дошло у већем броју. Тако налазимо у шопроњској и мошоњској жупанији у западној Угарској, неколико села, која, и ако су католичка, чувају још своје српско национално обилежје. Хрватски писац Фран Курелац говори о Хрватима у тим крајевима, па вели: »*Vsi su oni tamo iste krvi, istoga plemena, istoga govora, svi čakavci, osim ono nekoliko sel, što je oko Bandola i Parapatić-Briga, od prilike devet ih na čislu, što ih zovu Vlahija, te koji, bez ikakve sumnje, plemenom su Srbiji iz Bosne.*« [Јачке или народне пјесме, 1871. Предговор стр. 16.]

Осим ових Срба Босанаца овдје, још их имаде много по другим мјестима и крајевима. Из Босне и Херцеговине народ се је расељавао, а није се у њих други досељавао.

Јасно је ко сунце, да су сви Босанци и Херцеговци по народности Срби без разлике вјере, а то ће нам бити још јасније, кад проучимо и то, како су они називали свој народни језик. Да су га називали *сѣмо српским*, то је сасвим разумљиво, јер као Срби нијесу га могли ни називати друкчије. О томе ћемо се потпуно увјерити, кад овдје даље изнесем чисте и јасне доказе за то, као што сам изнио ове напријед за народно име.

4. Језик Босанаца и Херцеговаца назива се српским.

У нашим старим босанским споменицима најстарија је вијест о називу језика, која је до нас допрла, из прве половине 14. вијека.

Босански бан Стефан Котроманић (г. 1322.—1353.) поклонио је године 1333. »у баштину и у племенито људем *дубровачкијем*, а нашијем дразијем пријатељем вас Рат и Стон и Превлаку и отоке, који су околo Рата, и са свијем, што се находи унутра Рата и Превлаке, и горе и поља, дубраве, лијес, траве, воде, села и все, што је од Превлаке до Лоишта...« У то име издао је бан четири повеље, двије српским, а двије латинским језиком писане. Двије су повеље, једна српска и једна латинска, остале у архиви бановој, а друге су двије узели Дубровчани себи. Једна од оних двију српских повеља штампана је у »Мо-

pumenta serbica» на страни 105.—109., а писана је. како у њој стоји 15. марта 1333. »под градом под *Сребреником*«. Овај се град налази близу данашње варошице Грачанице у сјеверној Босни.

У тој повељи *назива бан Стефан свој језик српским*. При концу повеље вели бан од ријечи до ријечи ово:

»и зато стављу њ господињ банъ Стефанъ свою златъ печат, да је веровано, сваки да знаѣтъ и види истинѣ. а томѣ сѣ ·д· повеље (једнаке) двѣ латински а двѣ срѣпски, а све сѣ печакене златним печати...« — »и зато стављам ја господин бан Стефан своју златну печат, да је вјеровано сваки да зна и види истину. А зато су 4 повеље једнаке, *двѣ латински, а двѣ српски*, а све су печакене златним печатима...«

Дакле сам бан босански назива језик у Босни *српским језиком* и то онај бан, за којег се знаде из историје, да је био *католичке вјере*. Кад се је тај језик у то давно доба звао српским, ја мислим, да је свако убијеђен, *да се и данас мора звати српским*.

Друга је мало млађа вијест о називу

језика из 15. вијека и то из крајева данашње Херцеговине.

Та се вијест о називу језика налази у писмима властелина *Прибисава Похвалића*. Овај Прибисав ишао је више пута у Дубровник као посланик војводе Сандаља Храњића и његове жене Катарине, а исто тако и банице Анке, жене покојнога Вука Вукчића. Прибисав је већином носио у Дубровник и стављао у *»поклад«* новце и којекакве драгоцене ствари, а некад је опет из тога дубровачког *»поклада«* узимао новце и носио својим господарима. Сваки пут је морао написати по једно писмо као потврду, шта је од Дубровчана примио. У тим писмима *назива он свој народни језик српским*. Тих његових писама сачувало се је неколико у дубровачком архиву, а свако писмо, вели Прибисав, да је писао *својом рођеном руком*. (Јиречек: *»Спом. срп.«* стр. 53, 55, 57, 60 ит.д.): *»ѣ (ја) Прибисаѣ Похвалић за вѣће вированне сѣй ѣписахъ мошмъ рѣкомъ«*. (о. с. 60). Још је знаменито овдје напоменути, да је сва своја писма писао *икавским* говором, о чему ћу на другом мјесту опширније говорити.

У једном своме писму од 4. маја 1406.

год. вели Прибисав: »сѣ дрѹгимѣ листомѣ срѣпскимѣ кон ѣ за швинѣ листомѣ« — »с другим листом *српским*, који је за овим листом«. Мало даље у истом писму вели: »а дрѹги листѣ, кон за швинѣ иде срѣпски ѣст писанѣ« — »а други лист, који за овим иде *српски* је писан«. — У другом своме писму од 9. јануара 1407. вели: »швин листѣ срѣпски...« »... 8 дрѹгомѣ листѣ срѣпскомѣ...« — »... 8 прѣвомѣ листѣ срѣпскомѣ...« — Обадва су ова Прибисавова писма штампана у Пуцићевим »Споменицима српским«, књига друга, стр. 51., 53. и 54. — Исти Прибисав још једанпут у писму од 15. марта 1409. назива свој језик српским, те вели: »ови листѣ српски близѣ швоган мога писанѣ...« Ово је писмо штампано у Јиреcheковим »Споменицима српским« на стр. 54. Могао би когод рећи, да се ови називи »српски« не односе на језик, него на писмо, т. ј. на ћирилицу, али то нити је истина нити може бити истина. А ево зашто: Писмо бана Котроманића писано је у 14. вијеку, а тада се у српском језику нијесу употребљавала друга слова него само ћирилска, а пошто Котроманић вели: »двије су повеље писане латински, а двије

српски«, то не може ништа друго значити, него да су двије писане српским језиком, јер је тада латински језик поред талијанског био службени језик у дубровачкој републици. Управо би дјетињасто било, како вели г. Ђерић, кад би ко тумачио, да се ти називи односе на слова, пошто се у то доба латинско писмо није употребљавало у српском језику. Та и Хрвати су доста касно примили латинско писмо, а напустили своје народно писмо глаголицу.

Исто тако и ови називи код Прибисава Похвалића односе се само на српски језик; а то тврди и учени Ђуро Даничић у свом: *»Рјечнику из књижевних старина српских«*, књига III. стр. 153. Ту Даничић вели: *»Срским језиком писан«*.

Како сам горе разложио и онај назив *»латински«* у повељи бана Котроманића не може се никако односити на писмо, него само на језик, а то потврђује сам латински пријевод те листине у *Monumenta spect. hist. Slavor. merid.* XXIX. 377., а осим тога и једно писмо из друге половине 15. вијека, које је писао господин Балша, херцег светог Саве, а син херцега Стјепана. На концу тога писма вели Балша: *»и за вѣће свидѣтельство мовѣ рѣ-*

домъ латински ѝписано, како ниже ѝ-
кръжи.« Одмах испод ових ријечи слиједи
писмо *латинским језиком*, које почима
овако: »Ego Balsa dux sancti Sabae....«
(Mon. serb. 503.). И ово нас још више увје-
рава, да се под називом *»српски«* мисли
на језик, јер кад назив *»латински«* значи
језик латински, онда и назив *»српски«*
мора значити језик српски.

Дакле стари Босанци и Херцеговци још
у почетку у 14. и 15. вијеку *називаху свој
народни језик српским језиком*.

Сваки би онај луд био, који би мислио,
да се назив *»српски«* не односи на језик,
него само на писмо. То не може бити, јер
и странци називају наш језик у Босни
српским језиком. За то имамо један лијеп
примјер из године 1530. Ове је године пу-
товало аустријско посланство из Беча
преко Босне у Цариград. У томе је по-
сланству био и понијемчени Словенац *Бе-
недикт Курипешин*, који је описивао тај
пут, куда су пролазили. Кад су били близу
вароши Рогатице, вели Курипешин, да су
на једној главици наишли на пет великих
камених гробова. Један од тих гробова
био је гроб војводе Радосава Павловића.
На том великом надгробном камену, вели

Курипешкић, изрезан је натпис »у **српском језику и писменима** — »in surffischer sprach und buchstaben.« Ова ријеч »*surffisch*« значи исто оно, што и данашња њемачка ријеч »*serbisch*.« Да је то тако, тумачи нам у истом путопису сам Курипешкић. Путујући кроз Србију, вели на једном мјесту ово: »У Србији (Serbia), коју ми Нијемци *Surffen* зовемо, говори се посебан језик, наиме *српски* (surffisch), а то је такођер словенски (windisch) језик.« (О овом види »Rad jugosl. akademije LVI. стр. 165. и 180.) —

Из 16. вијека имадемо доказа, да и *Муслимани Босанци називају свој језик српским*.

»Познати босански властелин *Мехмед-паша Соколовић*, који је дошао у турској царевини до највећих части, као румелијски беглербег, имао је много пограничних расправа са мађарским великашима. Овај одлични Босанац муслиман називао је у-вијек свој језик *српским*. У једној пограничној расправи са мађарским заповједником Андријом Батори завршује своје писмо, *ћирилицом* писано, овим класичним ријечима: »У Тамишвару Батори Андрејашу: и што посилаш листова, и све ми **српским језиком** посилај, а не *фрушки*.«

(које ми листове шаљеш, шаљи ми српски, а не латински). Ово је писмо румелијски беглербег Мехмед-паша Соколовић, Босанац, писао год. 1551., а налази се у бечком тајном дворском архиву под »Tug-sisa.« Осим овога писма, у свим писмима називље овај угледни муслиман из Босне свој језик само српским. Када један велики достојанственик отоманске империје у једном чисто званичном и дипломатском спису називље свој језик српским, то је најбољи доказ, да је онда, у шеснајестом вијеку, званични назив босанских муслимана био српски.« (»Срп. Ријеч,« 1907. бр. 12.) Ова је писма паше Соколовића недавно нашао Др. А. Ивић у бечком тајном дворском архиву, а изићи ће штампана у »Споменику Српске Краљевске Академије Наука« у Биограду.

Ето видјесмо, како тај велики и знаменити муслиман Босанац, називаше свој језик, а сад ћемо погледати, како тај наш језик назива *босански везир Веџид-Мехмед паша*, који је као управник Босне столовао у везирском граду Травнику. Године 1838. пише овај босански везир црногорском владару Петру Петровићу-Његошу, па му књигу завршује овако: »Ја

сам написао једну турску, а једну *српску*, обе су једнаке. Друго ништа. Да си ми здраво. У Травнику овога месеца 1838. г.»

Други пут завршује му књигу овако:

»Како ја вас милујем, казаће вам ваш Радован, и за вашу драгост ову вам књигу пишем, која желим, да вас у лијепом здрављу наиде. Једна *српски*, а једна турски, — обе су једнаке. И да сте ми здраво. У Травнику, по турски месеца Шевала 4. 1838.« — Ова су писма штампана у »*Stapinата*,« књига XX. страна 270. (Ђерић о. с. стр. 23.) —

Дакле турски поглавар Босне поштовао нам је нашу српску народност и називао је наш језик никако друкчије него само *српски*.

Овдје још можемо с поносом истакнути да је српски језик с ћирилицом био у 15. и 16. вијеку дипломатски језик турскога, угарскога и румуњскога двора. Професор Ватрослав Јагић пишући о тој ствари, вели у својој »*Historiji književnosti*« на стр. 146. ово: »*Ono doba* (т. ј. 15. и 16. вијек) *bijaše jezik srpski* čak *jezikom diplomatskim* turskoga, ugarskoga i rumunskoga dvora, kada su štogod s Dubrovnikom ili megju sobom ugovarali: što nam doka-

зују њихова писма, која се налазе у збирци српских листина код Миклошића («Monumenta serbica»), као на пр. писмо Amurata II. од г. 1430. и 1442. на републику дуброваčku, писмо Muhameda II., Ali-bega, Hamza-bega, Bajazita II., Selima I.; Sulejmana II.; писмо Matije, краља угарскога од г. 1465. на fra Alexandra Dubrovčanina, писмо Ivana Zapolje на Mehmed-bega, писмо Alexandra vojvode Moldavskoga на Dubrovnik и т. д.» Сва ова писма, што их наводи учени Јагић, налазе се у Миклошићевој збирци «Monumenta serbica»; али има још много писама и у другим збиркама, која онда, кад је ово Јагић писао, не бијаху још штампана. У X., XI., XII., и XX. књизи «Starina» имамо писама, што су их писале турске власти млетачким и аустријским властима. Сва су та њихова писма писана *српским језиком и ћирилским словима*.

Дакле то није никаква фраза ни измишљотина, него права и чиста истина, да је *језик српски с ћирилицом* био некада *дипломатски језик балканских држава*. Ако се је кадгод поменуло име језика, увијек се је називао *српским*, а никако *дручкије*. Тако су га, како видјесмо, осим

Босанаца и Херцеговаца, називали и странци, који су њим штогод писали.

Што данас неки људи називају овај наш језик »српско-хрватским« или чак и »хрватским«, ни на који начин немају право, јер је српско име одијељено од хрватскога. Истина је и чињеница је, да се српски језик никада до окупације није звао хрватским, *него само српским*. Тако су га звале и турске државне власти, као што смо мало прије видјели.

Рекох горе, да је српско име одијељено од хрватскога, а то нам доказује историја која ником не да шеврдати тамо и овамо. Ако гледамо старе писане споменике српске и хрватске, видјећемо, да су српски споменици писани ћирилицом, а хрватски глаголицом. Даље, у српским, односно у ћирилским споменицима, назива се народ Србима, а језик српским; док се у хрватским, односно у глаголским споменицима, назива народ Хрватима, а језик хрватским. Ако се запитамо, у којима се је крајевима писало ћирилицом, а у којима глаголицом, на то можемо одговорити ово: Ћирилицом се је писало у данашњој Босни и Херцеговини, у Србији, у Старој Србији, у Црној Гори и јужној Далмацији;

а глаголицом се је писало у средњој и сјеверној Далмацији, на далматинским оточима и у данашњој Хрватској. Истина је, која се не да ничим побити, да се од најстаријих времена разликује српско име од хрватскога, а то се види из најстаријих споменика. Хрватски учењак др. Томо Маретић мисли, да су се још у VII. вијеку по говору разликовали Срби од Хрвата. Маретић вели у »Radu jugosl. akademije,« књига 89., стр. 234.: »Ako između Hrvata i Srba u VII. ne mislimo nikakve razlike u govoru, kako ćemo onda dokučiti *činjenicu* što se već od najstarijega vremena, od kad imamo pisanih spomenika, razlikuje hrvatsko ime od srpskoga.« Дакле је било разлике, а има је и данас у живом народном говору. Ево како о тој ствари пише бечки свеучилишни професор др. М. Решетар: »Будућ да се је у старој Хрватској (види напријед »Границе према западу«) искључиво говорило чакавски, будућ да масу становника старе Хрватске сачињаваху чакавци и будућ да у првим, историјским вјековима хрватско име долази само у чакавским крајевима и писаним споменицима, то је сасвим оправдано с Миклошићем рећи, да *хрватски исто значи, што*

и чакавски и обратно. И будућ да нам на другој страни свједоче сви стари писани споменици, да се у свима крајевима, који бијаху краће или дуђе времена дијелови српске државе, говорило само штокавски и да се је у овим крајевима употребљавало српско име и за народ и за језик такођер и у оно вријеме, кад није било државне заједнице са Србијом, то је опет оправдано с Миклошићем казати да су штокавски и српски два те иста појма.» (*»Archiv für slav. Phil.«* XIII. стр. 387. и 388.) —

Према свему, што сам до сад рекао и навео о језику, морао би се данашњи језик, којим пишу Срби и Хрвати, звати *само српски*, а не ни *»српско-хрватски«*, ни *»српски или хрватски«*, а најмање *»хрватски«*. Особито то не би смјело бити овдје у Босни и Херцеговини, гдје живе само Срби, како сам већ до сад историјски доказао. Хрвати су примили наш српски језик за свој књижевни језик почевши од *»Илирског Покрета«* 1835. г., те њим пишу, ако и невјешто, своја књижевна дјела. Али је чудновато и сасвим криво, што они тај наш језик називају хрватским именом. Кад су примили тај језик, онда

морају примити и име, те га звати онако, како се је називао све до тога времена, кад су га они примили за свој књижевни језик. Историјска је истина, да се тај језик никада није називао хрватским, већ само српским. Ако хоће да превиде и прећуте историјске чињенице, не могу и не смију прећутјети и превидјети оно, што каже један од најзнаменитијих Хрвата, сâм покретач »Илиризма« *Људевит Гај* у својој *»Danici hrvatskoj, slavonskoj i dalmatinskoj«* од године 1846. у броју 31., а на страни 124. Он вели: »... u koga se je sačuvao čisti jezik ilirski, u koga običaji; ko li nam je ponajviše gojio od koljena do koljena narodne pjesme ilirske? U svakom odgovoru naći ćete Srblje i Srpstvo. Kako dakle da se prepiremo, što je kod Srbaljah, u kojih od oltara do čobana ništa biti ne može, što nebi narodno bilo; kod Srbaljah, *od kojih mi* (т. ј. Хрвати) *jezik* u svoj mudrosti i u svom bogatstvu *i običaje* u svojoj izvornosti *učiti moramo*, ako hoćemo, da ilirski život obnovimo; kod Srbljah, koji su svetinji svoga Srpstva onaj narodni duh i ono rodoljubstvo uzdržali, kojim smo i mi (т. ј. Хрвати) u novije doba radi sloge prostranim imenom ilirstva novim životom us-

krsnuli; kod Srbaljah, koji su nam od starine sve sačuvali, a kojima mi malo ili sasvim ništa glede samoga narodnoga života dati ne možemo... Sav svijet znade, da smo mi (т. ј. Гај и његове присталице) književnost ilirsku podigli i uveli; *nu nama još niti izdaleka nije na um palo ikada tvrditi, da to nije srpski, već ilirski jezik* (ето и Гај признаје да је српски); *pače ponosimo se i hvalimo Bogu Velikome, što mi Hrvati s braćom Srbima sada jedan književni jezik imamo.*» Ових Гајевих ријечи не треба тумачити; он сам вели, да му »nije na um palo ikada tvrditi, da to nije srpski jezik«. Дакле јест српски; и Гај ето признаје, да је узео српски језик за књижевни језик, којим данас пишу Хрвати. Они често пута с поносом помињу »Илирски Препород«, а тај им је њихов препородитељ Људевит Гај натурио српски језик за књижевни језик и тако данас њихова интелигенција потпуно је српског карактера, јер језик је обиљежје народности: *без језика нема народности.* Осим ових Гајевих овако јасних ријечи, навешћу овдје још и ријечи професора Љубе Стојановића, које је као учени академик изрекао у својој »Приступној академској бесједи«. Као

филолог говорећи о језику, вели г. Стојановић између осталог и ово: »Да није било Гајева илирског покрета, опет би се како тако могло разграничити српско од хрватског. *Хрватски* дијалекти били би они, којима говоре и пишу они, који себе Хрватима називају, а *српски* би били они, којима Срби говоре. И као год што ја *чакавски* дијалекат не могу никад назвати *српским* у оном смислу, у коме то велим за овај дијалекат, којим ово пишем, јер знам да нема ниједнога човека, који чакавски говори, а да се Србином зове; исто тако и Хрвати не треба да се љуте, кад им се рече, да је онај дијалекат, којим говоре и пишу у Загребу, дијалекат *српски*, јер до илирског покрета није било човека, који је тако говорио и писао, а да се *Хрватом* називао; напротив тим дијалектом говоре Херцеговци, *народ који се од старине само Србима називао*. Ко би хтео тај дијалекат звати хрватским зато, што у најновије време има и Херцеговаца Хрвата, могао би га с већим правом назвати и турским, јер има још више Херцеговаца, који себе Турцима називају, и то не од скора, већ од три-четири стотине година. Како је бесмислена сва препирка

о имену, најбоље ће се видети, ако претпоставимо, да су у исто доба кад и Хрвати примили Херцеговачки дијалекат за свој књижевни језик и Бугари и Словенци, и назвали га Бугари бугарским, а Словенци словеначким. Зар ми не бисмо изгледали смешни, кад бисмо им стали доказивати, да то није језик ни бугарски ни словеначки већ српски?

Да се у макар ком другом народу десио случај, да се једно мање племе одрече свог дијалекта и пригрли у књижевности језик свога многобројнијег брата, коме је лепоту језика и богатство народне књижевности признала цела образована Јевропа, као што је то био случај са Гајевим покретом, тај би корак био сматран као срећа за оба племена. И то што би код сваког другог народа донело срећу, нама је донело несрећу. У место слоге, братства и јединства наступио је раздор, мржња и поцепаност о каквој се пре рада Гајева, није ни сањало, да уопште може искрснути међу нама и Хрватима«. [»Глас српске краљ. академије LII. стр. 28. и 29.].

На ове би се ријечи ученог академика дало примијетити, да нам је несрећу донијела страна политика, којој је начело:

Divide et impera! — Раздијели па владај!
А то се најбоље види овдје код нас у
Босни и Херцеговини. Да није било и да
нема те туђе политике, Хрвати би данас
садашњи свој књижевни језик називали
српским, као што у истину и јест и као
што га и сâм покретач »Илиризма« Љу-
девит Гај тако и назива.

Према свему дакле, што сам у овоме
поглављу о језику рекао и изнио, морао
би се наш језик у Босни и Херцеговини
називати *само српским*, јер се је тако на-
зивао од најстаријих времена до данас:
тако су га називали сви рођени Босанци
и Херцеговци, а и странци, који су кроз
наше земље путовали, па још и саме тур-
ске власти. *Српским га је именом називао*
и сами препородитељ Хрвата Људевит Гај.
Дакле у нашој земљи није оправдан и не
смије да буде никакав други назив за
језик, него **само српски.**

5. Ћирилица код Босанаца и Херцеговаца.

Од најстаријих времена, од кад се зна за писменост у Босни и Херцеговини, сви су се Босанци и Херцеговци *без разлике вјере* до недавно служили само ћирилским писмом. Најстарији је наш писани споменик *повеља Кулина бана* од г. 1189. Ово је не само наш, него у опће најстарији словенски ћирилски писани споменик.

У Босни и Херцеговини још се није ништа нашло из старијих времена, што би било писано српским језиком, а да није писано ћирилицом. Ћирилица је код нас била народно писмо за све три вјере, па би тако сигурно остало и до данас, да није пропаганда умијешала своје прсте, те тако одвикла католике и муслимане, који се данас служе већином туђинским — латинским писмом.

Осим старих писама и повеља налазимо ћирилицу још и на свима каменим споменицима т. зв. »стећцима«. — Ови су

стећци разасути свуда широм наше домовине, а већином су из 14. и 15. вијека, а има их и млађих, па се још нигдје до данас не нађе какав други натпис на њима, него само ћирилицом. Ти су натписи скоро сви објављени у разним годиштима сарајевског »Гласника зем. музеја.«

Ћирилским споменицима из Босне и Херцеговине придају странци неки особити карактер, те су створили називе »босанска ћирилица«, »босанчица« и т. д. Ти људи, који служе само туђину и туђим интересима, чине то само за то, да би ове српске земље приказали некако, да нијесу српске или барем, да су одвојене од националне заједнице с осталим српским земљама. Ако човјек погледа два ћирилска писма из истог доба, једно из Србије, а друго из наше уже домовине, одмах ће уочити, да ту нема никакве разлике. Као што се је писало у једној српској земљи, тако се је писало и у другој. У свима српским крајевима имали смо ми ћирилицу за свечаније ствари и ћирилицу за обична писма. За свечаније ствари као: црквене књиге, знаменитије повеље и др. употребљавало се је *унцијално* писмо, које је слично данашњем штампаном пи-

сму у православним црквеним књигама; док се је за обична писма употребљавало *курзивно* (брзописно) писмо. Ово пошљедње превладало је *код наших муслимана*, јер они нијесу имали прилике, да што пишу или читају оним свечанијим унцијалним писмом. За ово брзописно писмо вели проф. Др. М. Решетар, да је »било у свима српским земљама познато, гдје се је *само* ћирилицом писало и није ништа друго, него курзивно писмо, које се мало по мало развило из обичнога ћириловског унцијалног писма.« [Archiv für sl. Philologie XXI. 329.]

Нажалост до данас још немамо издане наше српске ћирилске *палеографије*, а док би се таква књига појавила, одмах би се очито видјело, како они странци грдно обмањују, који одвајају ћирилицу на двоје, те ону из Босне и Херцеговине зову »босанском«, као што су и српски језик доскоро звали »босанским«.

Како рекох, ћирилица је код нас била народно писмо за све без разлике по вјери.

Босански *католички фратри* 17. и 18. вијека не само да су се служили ћирилицом у приватном животу, него су њоме и штампали сва своја књижевна дјела. Му-

слимани су се опет од најстаријих времена служили ћирилицом. И данас има старих муслимана, који не знају другог писма осим турског и ћирилског. Шта више, ћирилицу налазимо и на старим муслиманским гробовима. Тако је у селу Бранковићима близу Рогатице год. 1891. др. Ђиро Трухелка нашао натпис на једном муслиманском нишану (надгробном споменику), који је писан ћирилицом, а гласи овако:

**»Я погнѣ на бою деспотовѣ а си били
Махмѣта Бранковића на свои (својој) ка-
штини на Петровѣ полѣ (пољу). Да є (је)
благосовѣна рѣка коѣ (која) снече и писа.»**
— О овоме види опширније у »Гласнику
зем. музеја за год. 1891. стр. 372.

Ево што о Српству и ћирилици босанских муслимана вели Хрват проф. Јагић. Говорећи о издању »Narodnih pjesama muslimanskih«, што их је издао Коста Херман, приговара му Јагић и вели у свом »Archiv«-у XI. стр. 424. овако: »Ово дјело садржава епске пјесме *Срба мухамеданске вјере*.« Ето тако Јагић мисли о народности наших муслимана. А за ћирилицу вели ово: »Ова је књига штампана латинским словима. Зашто се је латинско пи-

смо претпоставило ћирилицу, не знам, али добро знам, да су се ћирилицом у првашња времена сасвим служили не само мухамеданци, него до половине прошлога вијека и католици.« Јагић дакле мисли, да је Херман требао те пјесме штампати ћирилицом; наравски да је требао, али није био ни мало правичан.

Ћирилица, каква се је употребљавала у свима српским крајевима, бијаше и Босанцима и Херцеговцима народно писмо. Они то писмо не називаху другим именом осим *српским*. Не само да су они сами то писмо тако звали, него га тако зваху и странци. Тако онај понијемчени Словенац Бенедикт Курпеша, путујући кроз Босну год. 1530. наиђе близу Рогатице на гроб војводе Радосава Павловића, на којем је био камен с натписом у *српском језику и писменима* («in surffischer sprach und buchstaben»). — »surffisch« је исто што и данашња ријеч »serbisch«. Овдје дакле Курпеша назива не само наш језик српским, него и писмо.

Наши стари босански фратерци писали су ћирилицом сва своја дјела, али је не зову ни »босанска ћирилица«, ни »босанчица«, него *српско писмо* или *српска слова*.

Фра Матија Дивковић издао је у Мљесцима 1611. год. »**НАУК** карстијански.« У томе »Науку« на листу 11. налази се ово: »...наук карстијански писан *иезиком словинским, слови сарпскиими...*« Исти је писац издао год. 1616. једно друго дјело, које такођер носи сличан натпис, а то је: »**НАУК** карстијански с **мнозиими ствари деховниими.**« Ово је дјело по садржају различито од првог. У овоме дјелу има више ствари. Тако су у издању од 1682. на стр. почиње: »Плач блажене дивице Марије, кои плач исписавши **сарпски...**« На стр. 63. почиње ново дјело: »Верши како Абрам... коие верши исписавши **сарпски.**«

На стр. 105. почиње опет ново дјело: »Живот свете Катарине, сложен у верше, коие верше исписавши **сарпски...**« — О овом види »Гласник зем. музеја« 1901. стр. 339. 341., 342. и »Archiv für sl. Philologie,« IX. стр. 445. и још Др. Ђ. Ђорђевића расправу: »Матија Дивковић.«

А да не би ко рекао, да фратри босански нијесу то писмо сматрали својим рођеним писмом, већ га за то звали српским што њим писаху и Срби у Србији, ево и за то примјера: *Фра Стипан Маргитић Јајчанин* (из Јајца), који је писао истим

писмом као и фра Матија, вели у предговору своје књиге: **»Нсповиѣд карстнанска и наѣк..«** ово: **»..веома су потребите књиге у Босни у наша слова и у наш језик...«** Та је Стипанова књига штампана у Мљецима 1704. г. Фра Стипан назива дакле та *српска слова* **»наша слова.«** [»Гласник зем. музеја« 1901. стр. 342.] Фратри босански ћирилицу ето сматрају *својим* писмом и зову је *српском*; онда из тога логички слиједи, да су и себе сматрали *Србима*.

Ћирилицом су се служили не само католици у Босни и Херцеговини, него и у Славонији, па су и тамо то писмо, као и језик, звали *српским*. За то нека нам послуже ријечи Матије Рељковића, што их вели у свом *»Satiru«*, одговарајући Славонцу, који каже, да му ни стари нијесу учили књиге, па су опет живјели:

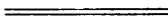
»O Slavonče, ti se vrlo varaš,
»Koji god mi tako odgovaraš;
»Vaši *stari* jesu knjigu znali,
»*Srbski* štili, a *srbski* pisali.«

[Издање М. Senekovića 1875. стр. 291.]

Ове Рељковићеве ријечи могу се односити и на језик и на писмо. На што се односиле, свакако је то чињеница, да ка-

толицима и у Славонији не бјеше српско
име зазорно, него су га употребљавали и
поносили се њиме.

Ето то толико о ћирилици, коју данас
неки презиру, и ако им стари не знађаху
другог писма осим ње, која је доиста *нај-*
савршеније писмо на свијету.

6. „Словински“ значи исто што и „српски“.

Видјели смо, како Матија Дивковић на једном мјесту назива језик словинским. Овај је он израз примио од дубровачких писаца, јер ови писци у 16. и 17. вијеку називаху српски језик *словинским*.

Овај израз »словински« значи исто што и »српски«, дакле та два израза потпуно су једнака, т. ј. означају једно те исто. Сад се пита, одакле израз »словински«?

Знамо да су дубровачки писци били под врло јаким утицајем латинштине и талијанштине, те сам ја потпуно увјерен, да се је тај израз код њих развио из латинскога израза *slavicus-a-um*. А да се је са овим изразом преводио израз »српски«, то ћу ево сада доказати. Своје доказе ограничићу само на Дубровник и дубровачку државну канцеларију, јер се је само одатле тај израз »slavicus« могао пренијети у српски језик дубровачких писаца.

Република дубровачка дописивала се је

са српским владарима и властелом из Босне и Србије само српским језиком и ћирилским словима, а своју је канцеларију водила осим српским још и латинским и талијанским језиком. Ради тога је увијек имала по два писара (*дијака*): једнога за српски, а другог за латински језик. Сваки је од њих знао обадва језика. Ови писари дубровачки називали су у својим латинским писмима све што је српско са изразом *slavicus*, *slavonescus*, или *sclavicus*, *sclavonescus*. Из овакових дубровачких латинских споменика пренесен је тај назив у Италију и Мљетке, те се је тако одомаћио на западу.

Да је република имала два писара, нека нам послужи овај примјер: У једној дубровачкој листини од 7. маја 1447. год. налазимо ове ријечи: **»и кнезь и сѣдыє исинташе кмети и прѣставе и рекоше Никше Звѣздику, дѣлѣ срѣпскомѣ, да ѣпише све по рѣдѣ..... и ѡцѣ намѣ ѣказашѣ ѣ латинскои канжелѣрѣ писано одѣ латинскога дѣлака...«** — »И кнез и судије испиташе кмете и приставе и рекоше Никши Звѣздићу, дијаку (писару) *српскому*, да упише све по реду... и још нам показаше у латинској канцеларији писано од

латинскога дијака...» — (Жиречек, »Спом. српски« 86.).

А да су ти писари изразе »српски« преводили са лат. изразом »slavicus«, дока-
заћу ласно са неколико примјера.

Год. 1364. биљежи Нико Бијелић, српски писар општине дубровачке, да је жупану Санку исплаћен доходак (могориш) пред свједоцима, а међу тим свједоцима био је и он: »и њ Нико Бѣлики дѣлакъ срѣпски,« — а тај исти писар назива сам себе у једној талијанској биљешци »scavonesco« »...a mi Nicho de Biele, *scrivan scavonesco*«. [Жиречек, »спом. српски«, стр. 33, 34.].

Год. 1454. спомиње се у једној повељи которскога кнеза »**Степко Калогѣревић канцелиер и драгоман српски**«. [Mon. serbica«, стр. 465], а исти тај канцелар и драгоман српски назива се у записима суда которскога »*canzellarus sclavus*«. У једном запису од 27. априла 1439. налазимо ове ријечи: »... comes et capitaneus et iudices preceperunt Stephano Caloiurgij, *canzellario sclavo*, ut ipsum privilegium *de sclavo in latinum* transscriberet...« (»... кнез и капетан и судије заповједише Стефану Калођуревићу, канцелару српском, да исту

повељу препише (преведе) са српског на латински...») [Жиречек, »Спом. српски«, стр. 67.] — Слично овоме, налазимо и у запису од г. 1458.: »... secundum interpretationem Ser Stephani Calogeorgii, *cancellarii sclavi, de sclavo in latinum.*« »... друго тумачење (други пријевод) госп. Стефана Калођуревића, канцелара српског, са српског на латински«. [Жиречек, о. с. стр. 89.).

Исто тако Руско (Христофоровић) српски писар дубровачке опћине, од којег нам је остало много српских писама, увијек се у латинском језику назива »scriba slavicus«. [Испореди: Жиречек, о. с. стр. 41., 42., 47.—52., 61, 62.]. То је био опћенити израз и тако су се називали сви српски писари у лат. и тал. језику.

Видјели смо већ прије, како Прибислав Похвалић у својим писмима назива језик српским. У записима опћине дубровачке, гдје су ова Похвалићева писма с оригинала преписана, налази се скоро сваки пут некаква примједба на латинском језику. Тако се управо прије оних писама, у којима Прибислав назива језик српским, налази примједба дубровачког кнеза, у којој налазимо ове ријечи: »... recepimus a pribislavo pohválich... pecunia et argentcrias in

litera slavica«. — (Примили смо од Прибислава Похвалића... новце и сребрене ствари, доље наведене, овдје мало ниже записане у писму *српском*«. (Пуцић: »Спом. српски«, II. стр. 54.). Дакле Прибислав назива језик српским, а тај исти језик називају Дубровчани у лат. пријеводу »*slavicus*«.

Још прије Прибислава видјели смо, како бан Стефан Котроманић вели, да је написао, односно издао »*двѣ латински, а двѣ српски*« повеље, а то гласи у латинском пријеводу овако: »*duo scripta in grammatica latina, et alia in slavonico*... («Двије писане у језику латинском, а остале у *српском*«). (Mon. spect. hist. mer. XXIX. стр. 377). Осим ових овакових примјера налазимо их још много у архиви дубровачке општине. Скоро у свакој латинској или талијанској биљешци, која се налази прије или после којег српског писма, увијек се српски језик назива »*lingua slavica*«. Тако је једно писмо цара Душана од 1347. г. преведено на латински. а у биљешци се вели: »...*reducta littera et appovellia de slavonesco in latino*...« («преведено писмо и повеља са српског на латински»). Одмах испод пријевода »српски лист је уписан у књигу ситном курсивом од руке

Јакете Крусића дубровачког властелина и нотара опћинскога за писма српска«. (Јиречек, о. с. стр. 27.—28.). — Овај писар српски Јакета Крусић сам се назива писаром српским и вели да преводи »*de sclavonesco in latino*« (са српскога на латински«). (Јиречек, о. с. стр. 29.).

Испод једног српскога писма од 1367. г. налази се латинска биљешка Нике Бијељића, па онда талијански пријевод тога српског писма. У оној латинској биљешци вели Нико Бијелић: »*Copia unius litere sclavonesche.... translatate de lingua sclavonica in latinum...*« (»копија једнога српског писма... преведеног са српског језика на латински«). (Јиречек, о. с. 34.). Овдје морам примјетити, да дубровачки писари немају за лат. и тал. језик два израза, него обадва та језика називају једним именом »*lingua latina*«.

Много имаде примјера, гдје се прије или после српске листине назива језик »*lingua slavica*«. (Види код Јиречека стр. 41., 42., 47.—52., 61., 62., 65.).

Како се види из цитата, које сам горе наводио, то није класични латински језик, јер га ти писари нијесу ни знали, као што нијесу знали ни талијанскога језика

За њихов талијански језик вели Јиричек (о. с. стр. 6.): да је »груб и прост, у млетачком нарјечју, гдјекад с траговима мјесног романског нарјечја градова Далмације и Албаније, које се послјије средњега вијека утјецајем говора млетачкога загубило«.

Из досадашњега разлагања видјели смо, да се израз »српски« (као придјев) преводи са латинским придјевом »*slavicus—a—um*« или »*slavonicus—a—um*«; а сад ћемо погледати, како се преводи онај израз, што је означавао једну српску покрајину, коју ми данас називамо *Србија*. Овај израз Србија доста је младог поријекла, јер се је у старије доба називао тај крај »*Српска Земља*« или »*Србљи*«. Прије него пријеђем на то, како су се та имена преводила на латински, навешћу неколико примјера, из којих се јасно види да су се употребљавали горњи израз и мјесто данашње ријечи *Србија*.

Год. 1406. назива се деспот Стефан Лазаревић »*господинъ всои земли срѣвѣскои*« (Јиречек, о. с. 51.), а двије године касније Дубровчани га титулирају: »*Главномъ и вельможномъ господинъ деспотъ Стефанъ по милости божиинъ вѣсон срѣвѣскои земли и подѣнавю.*« (Пуцић, I. 92.)

Год. 1411. пишу Дубровчани у Зету Јели мајци Баоше II. и веле за своје трговце, који су ишли из Србије у Дубровник, да су их Бјелопавлићи, Озринићи, Мазнићи и Малоњшићи опљачкали. Да означе, одакле су трговци ишли, веле: »из срѣбала.« (Пуцић, I. 104.) Год. 1417. пишу Дубровчани деспоту Стефану и веле, да њихови трговци »за прѣве госпoдe и ксѣ нни трѣгъ из срѣбала изъносили« осим коже, восак и сир, а сада носе сребро и злато. (Пуцић I. 138.) Још прије овога год 1399. писаху Дубровчани војводи Радичу, па му јављају да »се тѣрци кѣпе ѣ срѣбале на зетѣ.« (Пуцић I. 25.). —

Ови изрази, што означавају српску земљу, коју ми данас зовемо Србијом, превођени су на латински са ријечју »*Sclavonia*.«

Видјели смо горе, како се деспот Стефан назива »господинъ вѣсон земли срѣбѣскои.« Испод тога писма, које је с оригинала преписао Руско, писар за српска писма, налази се биљешка у латинском језику и у њој ове ријечи: »...homo domini despotti *Sclavonie*.« (Јиречек, о. с. 51.). Дакле деспотов израз »све српске земље« преведен је латинским изразом

»*Sclavonie*.« Исто тако мати деспотова, калуђерица Евгенија, назива се »*domina Neugenia, comitissa »Sclavonie*« — (»госпођа Евгенија, кнегиња Србије«). — (Јиречек, о. с. 46, 49.)—

Израз *Србљи* у значењу *српска земља* (Србија) такођер се је преводио на латински с изразом *Sclavonia*.

Год. 1411. неки Дубровчанин Иван Каруч тужи се суду дубровачком, да га је напао Никша Пешчић са још неким људима, те га тукао и разграбио му трговину. У томе његову писму налазе се између осталог и ове ријечи: »и кѣди ме биахъ и скѣвехъ гвѣвраше Никша: ѡдрн тѣмъ ѣ мѡи, и юк ѡ Дѡбровникъ и ѡ Срѣклѣхъ ѡдгвѡврити за тѡи..« Уз то оригинално писмо има и садржај писма на латинско-талијанском језику, па је у тој биљешци смисао ових горњих ријечи преведен овако: »...posuit me in luto et dicebat eidem Nichola in *sclavicho*: chi e mio, gle dia, che io respondero per questo in Ragusa et *Sclavonia*....« (»свали ме у блато и говораше им Никола *српски*: ко је мој, нека му да, јер ја ћу зато одговарати у Дубровнику и у Србији.« (Јиречек, о. с. 56/7.).

Сви босански краљеви имали су у сво-

јој титули »краљ *Србљем*, Босни« и т. д. а то Дубровчани преводе на латински »гех *Bossinae et Slavoniae*« (Пуцић, I. »Примједбе« стр. XIX.). — Из овога се такођер јасно види, да онај израз »*Србљем*« у титулама босанских краљева не означаје људи Срба т. ј. народности, него означаје земљу *Србију*.

Израз *Србљи* кад се је односио на народност, т. ј. кад је означавао људе Србе, преводио се је на латински језик с изразом *Sclavoni*. За то имамо један лијеп примјер у писму *Будисава Богавчића*. Овај Будисав је властелин из области Борча, војводине Радосава Павловића. Његово се име налази с осталом властелом скоро на свакој листини војводе Радосава. (Види: »*Mon serbica*« стр. 323., 341., 370., 397., 399.). Он је имао кућу у Руднику, а да ли је тамо увијек становао, тешко је рећи. Год. 1439., 13. јануара пише он једно писмо, као тужбу, опћини дубровачкој и тужи се на браћу Зеленике Радосава и Радељу (Дубровчане), да су му, кад је он био побјегао из Рудника због куге, обили и оробили кућу заједно с другим Србима. У тој својој тужби вели Будисав: »... и *w-*сташе *w*на два братинца *8* Рудника, *w*би-

ше кѣкѣ (кућу) мою съ Бръкли». Покрај те тужбе запис је суда дубровачког на латинском језику, у којем се вели ово: »..supradicti Radossavus et Radegla venerunt ad domum ipsius Budissavi et una cum *Sclavonibus* fregit (очекивали би: fregerunt) dictam domum...« (»горе речени Радосав и Радеља дођоше кући истога Будисава и заједно са *Србима* обише споменућу кућу«). — (Јиречек, о. с. 80./1.). Из овога се примјера јасно види, да су имена »*Србин*« и »*Sclavonicus*« једно те исто.

Овакових би се примјера могло много наћи не само у латинском и талијанском језику, него чак и у грчком, и то у врло давно вријеме. »Још Михајло Петор из Солуна (око 1150. г.) означава *Србе* са ријечју *Εϋλαβίνοι*« (Јиречек: »Die Bedeutung von Ragusa«, стр. 54.). —

Сви ови примјери, што сам их досад изнио, свједоче нам, да су изрази »*словински*«, »Словини« потекли из туђег језика, особито из латинскога, те су се једно вријеме употребљавали мјесто изразâ »*српски*« и »*Срби*«, а означавали су српски језик и народ.

7. Нешто о икавском говору.

Старо словенско слово **ѣ** (јат) изговара се у данашњем српском језику на три начина и то 1.) као **е**, 2.) као **је-ије** и 3.) као **и**. Према томе имамо *екавски*, *ијекавски* и *икавски* говор.

У нашој ужој домовини Босни и Херцеговини налазимо сватри изговора: највише се говори *ијекавски*, па онда *икавски*, а амо тамо чује се и *иекавски*.

Овдје сам одлучио нарочито проговорити нешто о *икавском говору* и то из овога разлога: Неки Хрвати, пропагатори код нас, веле, да је икавски говор карактеристика хрватског језика. То лажно мишљење натурају полуобразонаним људима, да их на тај начин придобију за се. То лажно средство употребљавају особито код наших Муслимана, те их увјеравају, да су они тобоже Хрвати зато, што говоре икавски, а да су Срби оно, који говоре екавски и ијекавски. Да је то очита неистина,

то је врло лако доказати, а то би требао да зна и онај полуобразовани, те да се не да завести од разних пропагатора, који одавно рују по нашој домовини.

Ево како се је дошло до тога, да се тако криво суди о тим разним говорима: Данашња средња и сјеверна Далмација била је цвијет некадашње хрватске државе и тамошњи се је народ искључиво Хрватима називао. Тамо није било Срба, док Османлије нијесу освојили наше домовине 1463. г. Кад су Османлије заузели ове крајеве, онда су Срби из Босне и Херцеговине почели се насељавати у Далмацији и Хрватској. — Пошто се у средњој и сјеверној Далмацији данас претежно говори икавским говором, а пошто је то, како рекох, био цвијет хрватске државе, то су неки људи почели икавски говор сматрати као карактеристику хрватског језика и хрватства у опће. Ко тако мисли, сасвим погрјешно мисли и доказује, да о својој прошлости не зна баш ништа.

Кад би била истина, да је икавски говор карактеристика хрв. језика, онда они Чакавци, који живе на Кварнерским отоцима, а који су прави корјенити Хрвати, не би смјели рећи, да су Хрвати, него Срби, *јер*

говоре екавским говором. То није случај само на Кварнерским отоцима, него и у цијелој Истри. Бечки свеучилишни професор Др. М. Решетар, који је испитао и проучио готово све и српске и хрватске дијалекте, вели, да се међу Чакавцима осим икавског и екавског говора чује још и ијекавски. Овај пошљедњи вјероватно је, да је настао под утјецајем досељених Срба, али онај екавски био је у хрватском-чакавском језику још од старине, јер у латинским писаним споменицима 11. вијека, који су настали у тим крајевима Далмације, налазимо у хрватским именима мјеста глас е, гдје бисмо по данашњем изговору очекивали и. Исто тако и код писаца чакаваца из сјеверне Далмације налазимо трагова екавског говора. Тако у *»Планинама«* Задранина Петра Зоранића, које су штампане 1569. г. налазимо овакове ријечи: злед, целивати, сести, сусед, венац, девојка, верност и т. д. Дакле према горњој теорији морали би сви ови људи бити Срби, а знамо, да то нијесу, јер нам историја казује, да су се од увијек називали Хрватима. Према истој тој теорији морали би и кајкавци бити Срби, јер и они говоре екавским говором, а знамо да су Хрвати.

По свему томе види се, како је јадна и кукавна та теорија, коју неки људи употребљавају у своје политичке сврхе. Напријед сам у овој расправи изнио, шта нам вели историја и историјски споменици, а то нам мора бити мјеродавно. Јер куд би ми бољих примјера, него кад знамо, да су се од најстаријих времена Босанци и Херцеговци називали Србима и писали ћирилицом; а Далматинци средње и сјеверне Далмације називали су се Хрватима и писали глаголицом.

Да би оне људе, који икавски говор држе за карактеристику хрватства, довео дотле, да виде, колике су незналице, оvdје ћу им изнијети такве примјере из старих босанских листина, гдје се језик назива српским, а ипак се пише икавским говором. Таквих примјера имамо доста, јер неки стари Босанци и Херцеговци писаху *икавским* говором, и називаху свој језик *српским*, а себе *Србима*.

Те сам примјере већ напријед изнио, али ћу сад оvdје још једанпут изнијети и ријечи, у којима се види тај икавски изговор. — Видјели смо напријед у овој расправи, како босански властелин Прибисав Похвалић назива свој језик српским; а тај

исти властелин писао је сва своја писма *икавским* говором, а својом рођеном руком, како сâм код свакога писма напомиње. У тим његовим рођеним писмима налазимо овакове икавске примјере: сви-докѡю, вированъ, лито, мисеца, вриме, (Јиречек: »Спом. срп.« стр. 54.), заповид, донисмо, вированиѣ, ви́ке и т. д. (Јиречек: о. с. стр. 60.). Дакле тај властелин босански и ако пише икавски, ипак назива језик српским.

Исто тако и војвода Доњих Крајева *Јурај Војсалић* пише *икавски* и назива своје поданике Србима. То његово писмо од г. 1434. навео сам већ напријед и исписао из њега оне ријечи, које свједоче, да своје људе назива Србима, и ако су као што је и он католичке вјере. А да су католичке вјере, и то сам такођер напријед навео. — Да је Јурај писао икавски, нека потврде ове ријечи из споменутог његова писма: чловику, бише, (мјесто бјеше), викувичнимъ, ви́ке ви́комъ, виру, одсићи, сагришио, свидоци, послидних [Mon. serb. стр. 377—9.). —

Такођер смо видјели напријед, како кнез Владислав, син Херцега Стјепана, назива своје људе Србима, а тај исти кнез Вла-

дислав писао је сва писма *икавским* говором и то сам својом рођеном руком, што на крају свакога писма спомиње. Из његових писама нека нам за икавски изговор послуже као свједочанство ове ријечи: *придѣ*, *вриме* («Мон. serb.» 443.), *наприда* [о. с. 444.]; *крипко* (445), *причиста*, *крипити*, *прико* (445); *човику*, *виrowаномѣ*, *мисеца*, *лито* (519—20); *свидочаство* (537.) — Ови примјери јасно свједоче, да је кнез Владислав писао икавским говором, и по крај тога ништа му није сметало, да се признаје Србином, а и поданике своје да назива Србима.

Из свега овога може се потпуно сигурно закључити ово: *Икавски говор није особина хрватског језика, јер тим говором писаху и Срби Босанци и Херцеговци и називаху тај свој говор (језик) српским, а себе Србима, и ако неки од њих бијаху католичке вјере.*

Овакових примјера налазимо и из познијега доба. На пр. *Мехмед-паша Соколовић* писао је такођер своја писма *икавским говором*. Исто тако и онај босански везир *Веџид Мехмед-паша*.

Дакле нема апсолутно иикаква смисла мислити онако, како мисле неки заведени

људи, да им је икавски говор некакав доказ хрватства. Апсурдност такова мишљења доказао сам ето историјским примјерима, а у корист мојих доказа долази и то, што се у нашој домовини налази осим православних још и муслимана и католика, који говоре *ијекавски*, а неки чак и *екавски*, а не икавски као што се мисли. — *Ијекавски* говоре католици у неким мјестима и селима окружја бихаћкога и бањалучкога, а *екавски* говоре муслимани у котару маглајском и доњотузланском. Проф. Решетар тврди, да су то старосједиоци, а не досељеници.

Осим у нашој домовини католици говоре *ијекавски* још у Лици, па онда у Бјеловару, Вировитици и у котарима Даруварском, Новском (Новска), Градишчанском, Петрињском и Костајничком. Проф. Решетар држи, да су се ови католици тамо населили из Босне.

У Старој Србији и католици и муслимани говоре *екавски*.

У Западној Србији око Лознице православни говоре *икавски*.

Ово само споменух, да се види, како светри вјере говоре светри дијалекта.

Дакле о икавском говору као некој ка-

рактеристици хрватства не може бити говора. Историје се треба држати, јер она нам је учитељица истине. — *magistra veritatis.* —

Овдје морам споменути још једну језичну особину у Босни и Херцеговини, коју пропагатори такођер хоће да употребе у своје сврхе. Та се особина тиче старог нагласка у српском језику. У неким мјестима средње Босне сачувао се је стари пагласник у другом падежу једнине именица женскога рода, на пр. водé, мј. вòде, кућé мј. куће, женé мј. жèне и т. д.

Пропагатори веле, да је то остатак чакавскога говора, дакле карактеристика хрватског језика, а не знају душевни сиромаси, да се у Босни и Херцеговини никада од кад је свијета није говорило чакавски. То је остатак старог нагласка у српском језику, који се је очувао не само у неким мјестима Босне и Херцеговине и то само у неким ријечима, него се је очувао у много већој мјери у Црној Гори, јужној и источној Србији. (Види: »Глас« LII. 23. и Белић: »Дијалекти источне и јужне Србије«, стр. 274.) —

Све ово што досад о икавском говору рекох, мислим да је потпуно доста, па да се види, како су лажне теорије, којима се неки људи служе, да заведу оне, који нијесу у стању прозријети и видјети њихове нетачности и нелогичности. —

8. Завршетак.

Ове нам досад изнесене историјске чињенице свједоче, да у Босни и Херцеговини живи само један народ **српски**, који говори **српским** језиком. Овај наш народ у Босни и Херцеговини називају, како смо видјели, странци од најстаријих времена **српским** именом. Осим тога сâм народ, ако говори о себи или о свом језику, назива се *Србима*, а језик *српским*. То вриједи за сав цјелокупни народ Босне и Херцеговине без икакве разлике по вјери. За све то изнио сам историјске доказе, па због тога о том не може бити никакве сумње. Доказао сам непобитним доказима, да се је *цио народ* Босне и Херцеговине служио *ћирилским писмом* све до недавно. То ћирилско писмо називају наши стари фратри *својим* писмом, а на више мјеста *српским*. Дакле кад то писмо називају српским и *својим*, онда је логично, да су се

и сами признавали Србима. Наши се фратри служажу ћирилским писмом све до почетка 19. вијека. Како су они то писмо љубили као своје народно писмо, види се по том, што босански провинцијал Лука Карагић издаде окружницу 1. јула 1737., којом забрањује, да се српски језик пише латинским словима те наређује, да се и у приватном животу треба служити народним писмом — *ћирилицом*. (Batinić: »Dje-lovanje franjevasa« III. стр. 102.) Кад су се фратри почели образовати на страни, особито у Пешти и у Загребу, почели су мало по мало напуштати своје народно писмо и примати туђе — латинско.

Напротив муслимани су задржали ћирилицу све до окупације 1878. Тада је аустријска управа увела у школе ћирилицу само за православне, а латиницу за муслимане и за католике. Влада је ћирилско писмо забрањивала, гдје год је могла, те јој је тако пошло за руком, да је помоћу својих школа млађи нараштај муслимански одвикла од ћирилице и натурала му латиницу. Додуше стари се још и данас служе ћирилицом; а нађе се у гдјекојој старој беговској породици, да се ћирилица старијег облика и данас учи, те је знају

и њом се између себе служе осим старијих и млађи.

Мало по мало влада је однарођивала католике, те се данас скоро сви, који су учили школе, признају Хрватима, што фактично нијесу. Пошто су у наше школе уведене све књиге из Хрватске и пошто су нам професори скоро сами Хрвати то је онда разумљиво, да се данас о католицима Босне и Херцеговине говори као о Хрватима. То је влади било у интересу, те је на све могуће начине пропагирала и ширила хрватство, да тако начини два противна табора, како би лакше могла проводити своје планове. Ови босанско-херцеговачки католици, што веле, да су Хрвати, припадају сви т. зв. Франковој или Старчевићанској странци, која каже да нема Срба, те су се толико изобијестили, да у својим листовима »Hrvatskom Dnevniku« и »Osvitu« нападају Србе на најгладнији и најодвратнији начин, вријеђајући све оно, што је Србину свето. Та мала клика од неколике стотине босанских чиновника католика не ће да зна, да се не може борити против српских идеала и јаке српске националне свијести. Све прљаве подвале и неваљалства тих ситних

потплаћених душица изчезнуће пред народном свијести као дим. У својим прљавим листићима хтјели би да прикажу сваки српски напредак као пропаганду са стране. А ми их овдје питамо, ко је створен пропагандом, ми или они ?! Ове историјске чињенице, што сам их у овој књижици изнио, јасно нам говоре, да су они створени пропагандом: *јер до окупације не налазимо хрватског имена у Босни и Херцеговини*. Сви историјски споменици и сви стари писци и историчари, па и новији хрватски називају Босну и Херцеговину *српским земљама, а народ Србима*.

Нека нам она клика око »Hrv. Dnevnika« и »Osvita« изнесе само један примјер из старих босанских писаних споменика, гдје би се народ у Босни и Херцеговини звао хрватским именом. па ћу се ја први одрећи свога српског имена и примити хрватско.

Овдје сам им изнио историјске чињенице за српско име у Босни и Херцеговини, а а њима свима, што их је Бог дао, *чикам, по сто пута чикам*, нека то учине за хрватско, ако могу!!! Лако се је набацивати фразама, али историјска факта на сриједу, па нека она говоре!!!

Жалосно је то што се наши домаћи образовани католици отуђују свога српског имена и примају туђе само зато, што су са Хрватима једне вјере. Та и Дубровчани су сви католици, па ипак све оно, што је образованије и интеллигентније осјећа се Србима, као што у истину и јесу.

Зар тако не би могло и код нас бити?

САДРЖАЈ:

1. Увод	1.
2. Српске границе према западу .	2.
3. Босанци и Херцеговци називају се Србима ,	16.
4. Језик Босанаца и Херцеговаца назива се српским	35.
5. Ћирилица код Босанаца и Хер- цеговаца	53.
6. »Словински« значи исто што и »српски«	61.
7. Нешто о икавском говору . .	72.
8. Завршетак	81.

